

Juozas Zikaras: remarkos

Skirmantė Smilingytė-Žeimiene

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, 08105 Vilnius

El. paštas s.zeimiene@gmail.com

Šiomet lietuvių skulptūros klasiko Juozo Zikaro 75-osios mirties metinės. Šia publikacija norima pagerbti dailininką pateikiant naujų žinių apie jį ir jo kūrybą. Pildomas skulptūros darbų sąrašas, tikslinama kai kurių kūrinių atribucija, datos, istorija. Bandoma atskleisti J. Zikaro kūrybos katalogavimo problemas, išsiaiškinti klaidų priežastis.

RAKTAŽODŽIAI: Juozas Zikaras, Lietuvos dailė, skulptūra, atribucija

Pretekstas. Užveriant Lietuvos šimtmetį ir atsigręžiant į jo dailės baro refleksijos lauką, galima pasidžiaugti brandžiomis dailės istorikų publikacijomis, įvairių tarpinių ir aspektų dailės gyvenimo atodangomis. Tačiau viena spraga akivaizdi: per mažai viešinamas ir tyrinėjamas konkrečių dailininkų kūrybinis palikimas. Šalies kultūrinio tapsmo metais ir pirmosios nepriklausomybės kultūrai didelę įtaką turėję lietuvių dailės klasikai, meno istorikų vis dar menkokai pagerbti monografijomis, išsamiais katalogais ar albumais, atveriančiais kūrybos visumą. Po ilgalaikės tylos tik prieš kelerius metus pasirodė Lietuvių dailės draugijos *spiritus movens* – Antanui Žmuidzinavičiui skirtas albumas¹. Jo tituliniam lape atspausdinta dailininko rankraščio faksimilė: „... Dail. A. Žmuidzinavičiaus (Žemaičio) paveikslų registras nuo 1900 metų“ tarsi nurodo, ko tikėtis iš knygos. Tik būtent registro joje ir nėra – katalogo kūriniai nenumeruoti, nėra ir jų sąrašo. Pirmoji ir vienintelė knyga apie Adomą Varną – Zitos Žemaitytės monografija (1998) – tapo geru dailininko kūrybinės biografijos pamatu, turi reikiamus priedus, tačiau albuminė dalis nėra išsami, be to, naujintini ir duomenys. Kita vertus, ryškėja nauja tendencija, susijusi su prekyba daile ir jos kaupimu: kolekcininkai ir meno aukcionai krauna kraitį dailės personalijoms. Vienintelę publikuotą Petro Rimšos kūrybos retrospektyvą iš kolekcininko Edmundo Armoškos rinkinio eksponatų parengė numizmatas Vincas

1 *Antanas Žmuidzinavičius* 2016.

Ruzas². Adomui Galdikui skirtą solidų leidinių išleido Meno rinkos agentūra³. Apie daugelio kitų dailininkų kūrybą tegalima sužinoti iš *Lietuvos dailininkų žodyno* (t. 2: 1795–1918, t. 3: 1918–1944) ar kokio straipsnio, kelių ar keliolikos reprodukcijų ir vieno kito kūrinių muziejinėje ekspozicijoje.

Švenčiamas Lietuvos nepriklausomybės šimtmetis – tinkama dingstis prisiminti pagrindinių vizualiųjų meninių jos ženklų kūrėją Juozą Zikarą. Juolab kad šiemet 75-osios jo mirties metinės ir svarbiausio leidinio apie skulptorių, parengto pagrindinio jo kūrybos saugotojo – Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus (autorės Miglė Banytė ir Vaiva Laukaitienė), dešimtmetis⁴. Regis, Juozui Zikarui – vienam lietuvių dailės „signatarų“ – pasisekė geriau nei paminėtiems jo kolegoms. Dukters Alytės Elenos Zikaraitės rūpesčiu išsaugotas Zikarų šeimos namas Žaliakalnyje su skulptoriaus dirbtuve, nuolatine ekspozicija; čia su dailininko kūryba, prieškario Lietuvos kultūrinio gyvenimo supažindina charizmatiškoji Zikarų šeimos atminimo perteikėja muziejinkė Rasa Ruibienė. Pirmuoju ir įdėmiu J. Zikaro biografu buvo Juozas Tumas-Vaižgantas, dar Pirmojo pasaulinio karo metais nuodugniai aprašęs jo sunkų kelią į dailę, įvertinęs ir „inventorizavęs“ ankstyvąją skulptoriaus kūrybą – per pusšimtį kūrinių⁵. 1960 m. išėjo pirmas reikšmingas leidinys apie J. Zikarą – Stasio Budrio knyga⁶. Vilniaus dailės institute Aldona Savickienė parengė diplominį darbą (1978) apie J. Zikaro pedagoginę ir kūrybinę veiklą Panevėžyje. Autorė surinko nemažai tuometinių dailininko kolegų, mokinių atsiminimų. Praėjus daugiau nei dešimtmečiui, šio diplominio darbo pagrindu pasirodė ir leidinys apie skulptorių⁷. Yra knygų apie Zikarų šeimos namus – muziejumi tapusį Kaune ir sunaikintą Panevėžyje⁸, neprastų dokumentinių filmų apie J. Zikarą. Neminint kitų, smulkesnių, dažnai žinomą informaciją kartojančių, kartais klaidinančių publikacijų⁹, bus stabtelta ties svarbiausiomis. S. Budrio knyga persmelkta sovietinės ideologijos, perdėm eskaluojanti socialinį skulptoriaus kūrybos pradą, su korektūros (pvz., leidinio antraštėje nurodyta ne ta skulptoriaus gimimo data) ir faktų klaidomis, be to, į skulptūrų sąrašą ar jų reprodukcijų bloką neįtraukta nemažai tarpukario politinių veikėjų atvaizdų, paminklinių Lietuvos nepriklausomybės ženklų. Knygos vertingomis savybėmis reikėtų įvardyti gana kruopštų tyrėjo įdirbį ir tai, kad renkant faktinius duomenis pasinaudota J. Zikaro našlės, dukters ir jo bičiulių suteikta informacija.

2 *Petro Rimšos kūrinių kolekcija Edmundo Armoškos rinkiniuose* 2005.

3 Andrijauskas 2014.

4 *Juozas Zikaras* 2009.

5 Tumas 1916: 88–90.

6 Budrys 1960.

7 Savickienė, Savickis 1991.

8 *Juozo Zikaro muziejus*: ekspozicijos vadovas 2001; *Neišsaugotas Juozo Zikaro namas Panevėžyje* 2016.

9 Antai, nesename ir šiaip jau gana turiningame žurnalistės Vitalijos Jalianiausienės straipsnyje „Didysis tėvynės ir laisvės mylėtojas“ (*Sekundė*, 2018 12 08) teigiama, kad šv. Aloyzo skulptūrą, stovinčią Panevėžio Šv. Petro ir Povilo bažnyčios šventoriuje, sukūrė J. Zikaras (<https://naujienos.alfa.lt/leidinys/sekunde/didysis-tevynes-ir-laisves-myletojas/>)

Ypač pagirtinas užmojis į pagrindinių dailininko skulptūros kūrinių sąrašą įtraukti neišlikusius ar nežinia kur esančius kūrinius, tačiau dėl politinės konjunktūros, o gal ir kitų priežasčių, į katalogą pateko tik dalis tokių darbų, o ir tų šaltiniai nenurodyti. 2009 m. išleistas leidinys *Juozas Zikaras*, rengėjų vadinamas albumu, pranoksta šio žanro ribas, patikslina J. Zikaro kūrybinę biografiją, atskleidžia įvairiapusį skulptoriaus indėlį skirtingose kultūrinės veiklos srityse ir pateikia iliustruotą išlikusių dailininko kūrinių – ne vien skulptūros, bet ir numizmatikos, grafikos, tapybos – katalogą. Į jį nepateko prarasti (ar neatrasti) skulptoriaus kūriniai, net ir užfiksuoti nuotraukose, net ir aptariamame knygos tekste, o tai – gana didelė kūrybos dalis. Katalogas – labai svarbi dailininko kūrybos apskaita, tačiau neišvengta netikslumų, nėra žinių apie kūrinių signatūras. Viliantis naujo, J. Zikaro kūrybos visetą pristatančio ar naujai ją interpretuojančio, leidinio, šįkart, praėjus dešimtmečiui nuo knygos *Juozas Zikaras* pasirodymo, ketinama iškelti nežinotus skulptoriaus biografijos fragmentus, pateikti „remarkų“ jo kūrybos katalogui ir aktyvinti mokslinį dialogą dėl skulptoriaus kūrybinio palikimo tyrinėjimo perspektyvų.

Šiek tiek naujų faktų ir paakinimų. Žinoma, kad mokytojaudamas Panevėžio gimnazijose J. Zikaras su savo vadovaujamos dailės studijos mokiniais yra sukūręs daug dekoracijų gimnazistų vaidinimams (vienas pavyzdžių – 1923 m. scenografija Ignaco Kraševskio 5 veiksmų muzikinei dramai „Čigonė Aza“). Dailininkas parengdavo eskizus, o mokiniai įgyvendindavo, tų dekoracijų kokybė buvo įvairi¹⁰. Tačiau ir prieš Pirmąjį pasaulinį karą Panevėžyje vyko aktyvus mėgėjų teatrinis gyvenimas – įvairios organizacijos rengdavo savo vaidinimus. „Aido“ draugijos vaidintojų trupės nariai, vadovaujami Mato Grigonio, dalyvaudavo ir Šv. Juozapo darbininkų draugijos, ir Blaivybės draugijos spektakliuose. 1912 m. rugsėjo 8 d. Panevėžyje buvo vaidinama anuomet populiaru Marcelino Šikšnio-Šiaulėniškio pjesė „Pilėnų kunigaikštis“. Nors spektaklis spaudoje apibūdintas kaip nuobodus, teigta, kad žiūrovams „malonų įspūdį darė dailininko Zikaro tam tyčia nupaišytos dekoracijos“¹¹. Vadinasi, Peterburgo dailės akademijos studentas J. Zikaras, 1912 m. grįžęs tėviškėn vasaros atostogų, įsitraukė į Panevėžio lietuvių kultūrinį gyvenimą, tapdamas ir scenografu-butaforu bei taip įsirašydamas į lietuvių scenografijos istoriją. „Pilėnų kunigaikščio“ dekoracijos, kaip rašyta – „puikiai padarytos žinomojo mūsų dailininko Juozo Zikaro“, ir kostiumai, kainavę kelis šimtus rublių, vėliau vietos Blaivybės draugijos skyriaus nuomoti pageidavusiesiems¹². Minėtai Šiaulėniškio pjesei būsimasis skulptorius sukūrė tokias scenovaizdžių kompozicijas: „1. Marienburgo pilis-šventorius. 2. Ligoninė. 3. Marienburge ties viešbučiu. Šulnys. 4. Žinyčia (meldykla) girioje ant Nemuno kranto. Perkūno stovykla. Aukuras. 5. Marienburgo pilies salonas. 6. Kunigaikščio rūmai. 7. Pilėnų kunigaikščio rūmų kiemas.“¹³

10 Savickienė, Savickis 1991: 31.

11 Panernackis 1912. 111: 3.

12 Vakarų taisytojams labai svarbu! 1913: 2 viršelis.

13 Ten pat.

„Pilėnų kunigaikščio“ pastatymo darbai suvedė J. Zikarą ir M. Grigonį, tačiau tais pačiais 1912 m. juos, anot M. Grigonio, dvasiškai „sugiminiavo“ jaunojo dailininko skulptūra „Žvaigždė“. Šio, mažai kam žinomo (S. Budrio sudarytame J. Zikaro darbų kataloge pažymėta, kad kūrinių rasti nepavyko, ir nurodyti jo orientaciniai matmenys $50 \times 30 \times 35^{14}$), gipsinio merginos biusto savininkų kaita atskleidžia, kad ne tik dėl sociokultūrinių dailės funkcionavimo privačioje erdvėje aspektų svarbu žinoti J. Zikaro ar kitų dailės klasikų kūrinių migracijos trajektoriją ir derėtų įvardyti savininkus – tai ypač svarbu, kai kūrinys laikomas dingusiu. M. Grigonis yra sakęs, kad „Žvaigždė“ vaizdavo „linksmos nuotaikos merginą su žvaigžde ant viršugalvio, apsvilkusią lygia, didžiai dekoltuota bliuzele, su pusiau atlapa kairiąja krūtimi. Toji skulptūra vaizdavusi žvaigždėtą Lietuvos ateitį.“¹⁵ Ją apie 1909 m. Lietuvių dailės parodoje Vilniuje (sic: LDD parodose ji neeksponuota) įsigijo Panevėžio kapelionas kun. Ignas Labanauskas. Sulaukęs kolegų pastabų, kad nedera kunigui laikyti pusnuogės merginos atvaizdo, 1911 m. persikeldamas dirbti į Šiaulius, skulptūrą padovanojo ja besišavėjusiam M. Grigonui. Kartu su šiuo pedagogu skulptūra Panevėžyje pakeitė 7 būstus, atlaikė karo suirutę ir iš Panevėžio persikėlė į Rozalimą, kur M. Grigonis buvo paskirtas vadovauti mokyklai. Palikdamas Rozalimą 1929 m. biustą jis padovanojo čia gyvenusiai Bronei Januškevičienei¹⁶. Toliau skulptūros pėdsakai nunyksta galbūt ir dėl to, kad niekas įdėmiau jais nesekė. Taip yra ir daugeliu kitų prarastųjų kūrinių atvejų. Nuodugnesniam J. Zikaro kūrybos tyrimui ir bendram XX a. dailės sklaidos vaizdui, o kartu atverti kultūrinius ryšius padėtų duomenų apie kūrinių autorinį tiražą, replikas ir jų keliones suvestinė. Į tyrimo diskursą turėtų patekti elementarios, bet lig šiol nelaikytos svarbiomis žinios apie kūrinių įsigijimą, dovanojimą, jų savininkus, praplėšiančios faktografiją, kartais padėsiančios identifikuoti kūrinius. Nurodysime tik keletą pavyzdžių. Gana plačiai tiražuotą medalioną „Vaikutis su šuniuku“ eksponuoti 1920 m. apžvalginėje lietuvių meno parodoje J. Zikarui leido jį, tada dar vienetinį, turėjusi ponia Perekšlienė (Panevėžyje gyvenusi dantų gydytoja?), o tuometinis skulptoriaus gimtosios Pajstrio parapijos klebonas Stanislovas Dailidonis tai parodai paskolino savo turimas dailininko skulptūras – „Ančiuką“ ir „Kristų“¹⁷. Paaiškėjus¹⁸, kad „Kristus“ – nedidelis medalionas, beveik neabejotina, kad jį 1923 m. atviruku reprodukovė Klaipėdoje darbavęsis J. A. Kunkis (1 pav.). Šis gipsinis medalionas tikriausiai nebuvo padaugintas, jo likimas nežinomas. Regis, J. Zikaro užsakymu Berlyne iš bronzos 1928 m. buvo nulieti penki „Knygnešio“ (h 40) egzemplioriai ir galbūt dar du – 1939 metais¹⁹. Leidinio *Juozas Zikaras* Kataloge nurodyti trys muziejuose esantys „Knygnešiai“ (Nr. 60, 60.1, 60.2); į sąrašą dar reikėtų

14 Budrys 1960: 137.

15 Grigonis 2008.

16 M. Grigonio laiškas S. Budriui, 1960 03 12. *LLMA*. F. 189. Ap. 1. B. 252: 7–8v.

17 *Lietuvių meno apžvalgos paroda* 1920: 16.

18 Jakštas 1920. 9–10: 367.

19 J. Zikaro laiškas, 1938 12 20. *LLMA*. F. 189. Ap. 1. B. 2: 3–4.

įtraukti su Justo Paleckio palikimu 1987 m. gautą ir Maironio lietuvių literatūros muziejuje saugomą analogišką skulptūrą (IK 33615)²⁰. Ką žinome apie tų skulptūrų nemuziejinį gyvenimą? Tapytojo Jono Mackevičiaus ir J. Zikaro parodos metu 1928 m. buvo nupirkta ten eksponuota skulptūra „Knygnešys“²¹. 1930 m. Panevėžio valstybinė gimnazija savo direktoriui kun. Julijonui Lindei-Dobilui 25-erių metų pedagoginio darbo sukakties proga padovanojo bronzinį J. Zikaro „Knygnešį“²². Tačiau kaip vertinti informaciją 1935 m. apžvalginės dailės parodos kataloge, kuriame nurodoma, kad „Knygnešys“ (bronzą) sukurtas 1926 m. ir yra Felicijos Bortkevičienės nuosavybė?²³ Gal nurodyti metai tėra korektūros klaida, tačiau tikrai nesuklysta dėl dar vienos skulptūros savininko. Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio intencija J. Zikaras bronzinį „Knygnešį“ kartu su dar dviem skulptūromis 1928 m. siūlė įsigyti Karo muziejui. Šis, lig šiol nežinotas, bet įvairiškai svarbus epizodas vertas pristatyti plačiau.

Skulptorius gyveno ir dirbo Panevėžyje. Jam pozuoti čia atvykdavo nemažai asmenų, bet 1927 m. lapkričio mėn. J. Zikaras nukako į Kauną (spaudoje pasirodė žinutė, kad skulptorius žada apleisti Panevėžį ir įsikurti Kaune²⁴) lipdyti Antano Smetonos biusto. Suprantama, apie tai informavo spauda („skulptorius Zikaras, kaip tenka partirti, gyvena dabar Kaune ir lipdo Prezidento A. Smetonos biustą“²⁵; „žinomas mūsų skulptorius J. Zikaras vieši Kaune ir lipdo R. Prezidento p. A. Smetonos biustą“²⁶), o po metų joje publikuotas ir darbo rezultatas – kūrinio nuotrauka²⁷. 1928 m. spalio mėn. šis skulptūrinis prezidento atvaizdas, kaip ir kunigaikščio Jonušo Radvilos biustas bei minėtas knygnešys, eksponuoti J. Mackevičiaus ir J. Zikaro parodoje²⁸.

1 pav. J. Zikaras. Kristus, [1920]. Atvirukas. NČDM. ZA-318

20 Už informaciją dėkoju LMML darbuotojai Danguolei Jasinskienei.

21 Chronika 1928. 24: 10.

22 Kun. J. Lindės-Dobilo... 1930. 23: 3.

23 *Lietuvių meno apžvalginė paroda 1935*: 35.

24 Skulptorius J. Zikaras. *Lietuvis*. 1927. 258: 3.

25 Skulptorius Zikaras, *Lietuvis*. 1927. 267: 3.

26 Chronika 1927. 6: 11.

27 Šlapelis 1928. 1: 19.

28 *Dailin. J. Mackevičiaus ir skulptor. J. Zikaro paveikslų ir skulptūros paroda: 1928.*

Jos metu J. Zikaras parašė Karo muziejaus direktoriui Vladui Nagevičiui, siūlydamas įgyti jo skulptūras, nes esą žinaš, „kurios rūšies eksponatų kūrinių muziejui stinga“; už gipsinius A. Smetonos ir J. Radvilos biustus prašė po 3 000, už bronzinę knygnešio skulptūrėlę – 4 000 litų²⁹. 1928 m. spalio 15 d. V. Nagevičius kreipėsi į krašto apsaugos ministrą: besitartinant kariuomenės 10 metų sukakčiai Karo muziejų tikėtų papildyti „istorinės reikšmės eksponatais“, ypač reikėtų reprezentatyvaus Respublikos Prezidento atvaizdo, o tokį, kuris ir pačiam A. Smetonai patinka, sukūrė J. Zikaras, be to, jo bronzinė knygnešio skulptūra ekspozicijoje idėjiškai derėtų su P. Rimšos „Vargo mokykla“, o etmono Radvilos biustas reikalingas Vilniaus atgavimo vizijai įprasminti. Muziejus neturėjo reikiamų 10 000 Lt už kūrinius, todėl V. Nagevičius prašė ta suma sušelpiti iš nepanaudotų ministerijos lėšų arklų pirkimui Italijoje³⁰. Netrukus Krašto apsaugos ministerija, pasitelkdama V. Nagevičiaus argumentus, kreipėsi į ministrų kabinetą, o šis vizavo skulptūrų pirkimą. VDKM Rinkinių saugojimo ir tyrinėjimo skyriaus vedėja Gerarda Dručkuvienė ir fondų saugotoja Deimantė Giedrimaitė straipsnio

2 pav. J. Zikaras. Antanas Smetona, 1928. NČDM. ZA-329

autorei patvirtino, kad dabar muziejuje tėra bronzinė „Knygnešio“ skulptūrėlė (D-100), o kas nutiko su biustais – kito tyrimo kryptis. Tik reikėtų atkreipti dėmesį, kad J. Zikaras neretai darydavo kelias to paties kūrinio replikas ir greičiausiai buvo nulipdęs du panašius A. Smetonos biustus: tai galima suprasti iš A. Smetonos 1928 m. balandžio 28 d. laiško J. Zikarui, kuriame prezidentas rašo apie dvi savo atvaizdų nuotraukas ir nurodo jam priimtinesnį³¹. Tad galima prielaida, kad vienas Lietuvos prezidento biustas buvo įgytas VDKM, o kitą nupirkusi Sofija Smetonienė, nes biusto fotografijos (2 pav.), saugomos J. Zikaro memorialiniame muziejuje (ZA-329), reverse pieštuku užrašyta A. Zikaraitės (?) nuoroda: „nupirko prezidentienė“. Dar vienas J. Zikaro skulptūrų replikų ar variantų atvejis liudija, kad dailininko kūrybinėms paieškoms nušviesti reikėtų fiksuoti visas skulptūrų versijas. Leidinyje *Juozas Zikaras* pristatoma viena 1930 m. iš molio nulipdyta skulptūra „Nirvana“ (Kat. Nr. 79), tačiau tokiu

²⁹ *LCVA*. F. 923. Ap. I. B. 563: 179.

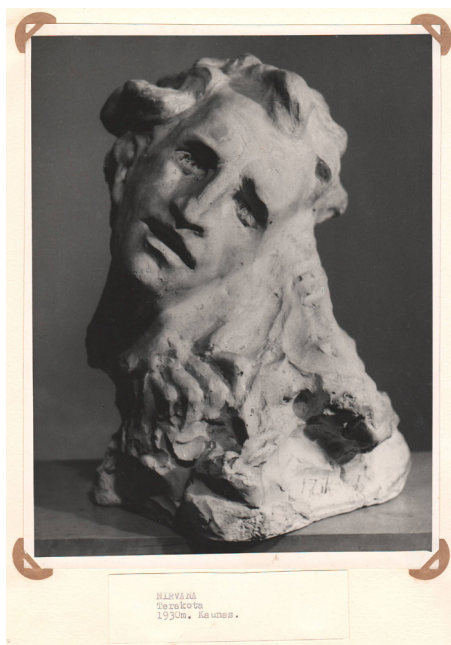
³⁰ Ten pat: 177–177v.

³¹ NČDM. ZA-619.

pavadinimu egzistavo dar bent du kūriniai: kitokios raiškos dviejų veidų bareljefas buvo publikuotas tarpukario spaudoje³², o 1996 m. A. Zikaraitės surengtoje tėvo darbų nuotraukų parodoje eksponuota režisieriaus Antano Sutkaus turėta terakotinė „Nirvanos“ (tada skulptūra kaip privati nuosavybė buvo Kaune) nuotrauka (3 pav.).

Pagrįstai teigiama, kad J. Zikaro geriausi honorarai būdavo už lietuviškų monetų projektus. Antai už 1926 m. pagamintus aukso monetų modelius skulptorius grąžino valstybei 1923 m. gautą 6 000 Lt paskolą³³. Ta paskola buvo susijusi su skulptoriaus kelione į užsienį. J. Zikaras nebuvo plačiai keliaujantis asmuo, savo anketose yra minėjęs, kad tarpukariu užsienyje tėra trumpai buvęs Briuselyje, Berlyne ir Italijoje³⁴. Visgi Italijoje 1923 m., ko gero, prabūta ilgiausiai. Kelionės pretekstas – gydytojų pažyma apie prasidedančią kaulų tuberkuliozę.

Nuo tų metų vasario 24 d. skulptorių Švietimo ministerija išleido mėnesiui atostogų, tad netrukus taisyti sveikatos jis išvyko į Italiją. Atostogos, mokant jo mokytojo algą, porą kart pratęstos iki birželio 24 dienos. Be to, kaip itin geram mokytojui kelionei buvo suteikta ir vienkartinė 400 Lt pašalpa³⁵. J. Zikarui ir jo šeimos išlaikymui lėšų neužteko, todėl balandžio 14 d. dailininkas pasiuntė švietimo ministrui prašymą skirti jam 6 000 litų paskolą gydymuisi Italijos ar kitų šalių kurortuose, nes Romos gydytojas Oreste'as Sgambati, diagnozavęs „carie vertebrale“, nurodė, kad jo sveikatai reikia „absoliutaus atsisakymo nuo bet kokio darbo ir ilgos sistematingos saulės kurecijos“³⁶. Vėliau buvo ir kito Italijos gydytojo pažyma, dėl to reikalo vyko intensyvus įvairių institucijų susirašinėjimas, švietimo ministro kreiptasi į ministrą pirmininką, kuris uždėjo rezoliuciją skirti prašomą sumą su sąlyga, kad skola būtų grąžinta arba atlyginta kūriniiais. Kas ir buvo vėliau padaryta. To susirašinėjimo metu išsakyta mintis, kad J. Zikaro sveikatos būklė visgi nėra bloga, leidžia daryti prielaidą, kad kelionę į Italiją skulptorius panaudojo ir savišvietos tikslais... Dar daug yra nežinomų J. Zikaro gyvenimo faktų, atskleidžiančių jo asmenybę, vertybines nuostatas. Antai numanu,

3 pav. J. Zikaras. Nirvana, 1930. NČDM. ZN

32 J. Zikaro „Nirvana“ 1931. 2: 136.

33 J. Zikaro 1926 m. liepos 26 d. sąskaitos finansų ministrui nuorašas. *LLMA*. F. 377. Ap. 1. B. 35: 9.

34 P vz., *LLMA*. F. 33. Ap. 6. B. 155: 7.

35 *LCVA*. F. 391. Ap. 2. B. 1016: 213, 237–240, 263–273 ir kt.

36 *LCVA*. F. 923. Ap. 1. B. 348: 368–371.

kad beveik šešiasdešimtmetis skulptorius, įvertinęs artėjančią Sovietų sąjungos grėsmę savo šaliai ir išreikšdamas savo pilietinę pareigą, 1940 m. vasario 20 d. rašo prašymą jį priimti į Šaulių sąjungą³⁷ ir tampa šauliu. Galbūt skulptorių tokiam veiksmui įkvėpė sūnus Teisutis, studijavęs Kauno meno mokykloje, viena diena anksčiau už tėvą pareiškęs norą įstoti į šaulius³⁸.

Nežinomi žinomi asmenys: kūrinų atribucija. Regis, iš prieškario dailininkų J. Zikaras yra sukūręs daugiausiai asmenų, dažnai žinomų ir įtakingų, portretų. Ta skulptūrinių atvaizdų, dažnai – bareljefų profiliu, galerija nėra vien virtuali realizuotų meno užsakymų, tai ir idėjinės skulptoriaus pozicijos, kad visuomenė turėtų žinoti ir atpažinti savo veikėjus, išraiška. Įvardysime keletą dailininko portretuotų asmenų. Tam pasitelkta leidinio *Juozas Zikaras* Katalogo kūrinų numeracija (toliau – Kat. Nr.), pavadinimai (rašomi kursyvu) ir kiti duomenys (nurodomi skliaustuose). Asmenys identifikuoti, kartais hipotetiškai, pagal fizinį panašumą, peržiūrėjus daugybę portretinių ir grupinių fotografijų.

Kat. Nr. 47. *J. Bielinio portretas* (1927 m., gipsas: tonavimas, 53 × 34 × 31, LDM, S 648). Šis išraiškingas vyro biustas retkarčiais įvardijamas kaip garsaus knygnešio Jurgio Bielinio atvaizdas, motyvuojant, kad J. Zikaras žavėjosi jo asmenybe, pats kažkiek buvo įsitraukęs į knygnešystės procesą, sukūrė „Knygnešio“ skulptūrą ir paminklą. Bent kiek atidžiau patyrinėjus knygnešio fotografijas, tokia atribucija tampa neįtikinama. Tai supratę muziejaininkai linkę portretinį biustą identifikuoti kaip Jurgio Bielinio sūnų Kiprą³⁹ – Steigiamojo Seimo narį, taip pat žymų veikėją, panašesnių nei tėvas į portretuotąjį veido bruožų, plaukų apybraižų. Bet ir šią versiją norėtųsi nuneigti hipoteze: skulptūroje užfiksuoto vyro veido ovalas, charakteringa smakro, lūpų, gal net nosies forma, raukšlė kaktoje ir gana entuziastinga išraiška būtų artimesnė **Jono Bielinio** išvaizdai⁴⁰. Jonas Bielinis (g. 1893 Pošiūnų k., Tverėčiaus vls. – m. 1973 (?) m. JAV) mokėsi Švenčionių progimnazijoje, vaistininko amato ir technikos dalykų – Odesoje, nuo 1919 m. dirbo Šilalės, Molėtų, Švenčionėlių, Zarasų pašto viršininku, vėliau tapo ilgamečiu Panevėžio pašto viršininku, veikliu šauliu ir labai aktyviu Panevėžio visuomenininku. Jis darbavosi „Aido“, „Dainos“ draugijose, Vaiko draugijoje⁴¹, nuo 1926 m. buvo Draugijos kovai su tuberkulioze Panevėžio skyriaus valdybos narys ir sekretorius⁴²; XX a. 4 deš. buvo išrinktas į Panevėžio miesto

37 *LCVA*. F. 561. Ap. 2. B. 1634: 337.

38 Ten pat: 338.

39 Prieiga per internetą: http://old.ldm.lt/Naujausiosparodos/2003_vasaros_atnaujinimas.htm; https://www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/20000006539124?s_id=91eUWkI9SiVjoH2&cs_ind=3&valuable_type=EKSPONATAS

40 Apibūdinta pagal nuotrauką, pvz.: Panevėžio krašto muziejaus – PKM F 6218, Trakų istorijos muziejaus – TIM K 2229, Kauno miesto muziejaus – KMM GEK 10875, KMM P 13010, KMM GEK 10886 ir kitas.

41 Janušaitis 1973. 139: 7.

42 *10 kovos metų: 1925–1926* 1935. Beje, šiame leidinyje yra (p. 10) Jono Bielinio portretinė nuotrauka.

tarybą. Neabejotina, Panevėžyje ne kartą susiėjo dviejų ryškių asmenybių – J. Zikaro ir J. Bielinio – keliai. Bendroje A. Žmuidzinavičiaus ir J. Zikaro parodoje 1927 m. Panevėžyje eksponuotas „p. Bielinio biustas“⁴³. Hipotetinei atribucijai patvirtinti reikėtų patyrinti daugiau Panevėžio pašto viršininko portretinių atvaizdų.

Kat. Nr. 161. Pulkininko biustas (sukūrimo metai nežinomi, gipsas: patinavimas, 67 × 55 × 31, ZN, ZK 81). Nėra abejonių – tai Lietuvos kariuomenės savanorio, teisininko, Lietuvos Respublikos XV ir XVI vyriausybės vidaus reikalų ministro, vieno pagrindinių Lietuvos kontržvalgybos ir politinio sekimo organizatorių, Kauno viceburmistro pulkininko **Stepono Rusteikos**⁴⁴ (1887–1941) **biustas** (4 pav.), nulipdytas 1930 metais. Kūriny svarbus ne tik kaip ne-

4 pav. J. Zikaras. Pulkininko S. Rusteikos biustas, 1930. NČDM. ZK-81

priklausomos Lietuvos veikėjo, per pirmąją sovietų okupaciją įkalinto ir pirmomis Antrojo pasaulinio karo dienomis Minske sušaudyto, atvaizdas. Išskirtinės ir biusto atsiradimo aplinkybės, tikėtina, inspiruotos politinio kriminalo. Telšių apskrities komendantas pulkininkas leitenantas S. Rusteika, 1930 m. vasario 2 d. Respublikos prezidento aktu paskirtas Kriminalinės policijos direktoriumi⁴⁵, persikėlė į Kauną ir ėmė dirbuotis naujose pareigose. Tačiau tų metų rugpjūčio 18 d. į jį pasikėsinta, buvo sunkokai sužalotas. Įvykis ir naujienos apie pulkininko sveikatos būklę bei pradėtą teismo procesą kaitino visuomenę, juolab kad kaltinimai buvo pareikšti ne tik tiesioginiams išpuolio dalyviams, „Geležinio vilko“ organizacijos nariams, bet ir nušalintam ir vis dar populiariam premjerui Augustinui Valdemarui, prieš metus taip pat patyrusiam atentatą. S. Rusteika gydėsi ligoninėje Kaune, vėliau išvyko į užsienį, o kai gruodžio 15 d. grįžo į tarnybą, jo pavaldiniai surengė šventę ir įteikė J. Zikaro sukurtą pulkininko biustą⁴⁶ (5 pav.). Gali būti, jog kriminalinė policija ir buvo biusto užsakovas. Beje, kaip neseniai baigtas ir esantis J. Zikaro dirbtuvėje, Kauno meno mokykloje, šis kūrinys minimas ir leidinio *Juozas Zikaras*

43 *Dailininkų A. Žmuidzinavičiaus ir J. Zikaro kūrinių paroda 1927*: 14.

44 Portretinių nuotraukų pvz.: prieiga per internetą: <http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/sovietu-valdzios-represuoti-ir-persekioji-1918-m.-vasario-16-d.-lietuvos-nepriklausomybes-akto-signatarai-valstybes-vadovai-ir-ministrai/exh-61/35.-steponas-rusteika-18871941/>; su pulkininko uniforma (Pulkininkas Rusteika, kriminalinės policijos direktorius 1930: 5).

45 *LCVA*. F. 930. Ap. 2 R. B. 105: 31, 32.

46 Kaip kriminalinės policijos valdininkai sutiko savo viršininką 1930: 6.

5 pav. Pulkininkas S. Rusteika su bendradarbiais, 1930 (?). LCVA. P-20230

bibliografijos skyriaus pirmojoje pozicijoje (p. 164: Pusvalandis skulpt. Zikaro atelje, *Lietuvos aidas*, 1930 m. gruodžio 20, p. 3). Biusto atsiradimo J. Zikaro memorialiniame muziejuje istorija rodytų, kad jam išlikti tarybinio saugumo rūsyje tikriausiai padėjo skulptoriaus signatūra. „Iš 1994 metų pabaigos Alytės Elenos Zikaraitės pasakojimo: „Gal prieš metus pusantrų skambina man į duris kaimynas ir klausia, ar žinau, kad tėvelis yra padaręs karininko biustą? Ir dviese su draugu iš mašinos atvelka patinuoto gipso didelį biustą... Klausiu, kur radote? Kaimynas ir sakąs, kad už nedidelę sumą jiedu su draugu buvo paprašyti iškuopti buvusį saugumo ūkio dalies rūšį. Tarp lentgalių, po sulūžusiais baldais ir visokiomis šiukšlėmis pamatė šią skulptūrą su puikiausia J. Zikaro signatūra. Tai jie ėmė ir atvežė Zikaro dukrai...“⁴⁷ A. Zikaraitė vėliau bandė aiškintis, kieno tas skulptūrinis portretas, būta spėlionių – gal Edvardo Adamkavičiaus, prezidento Valdo Adamkaus dėdės.

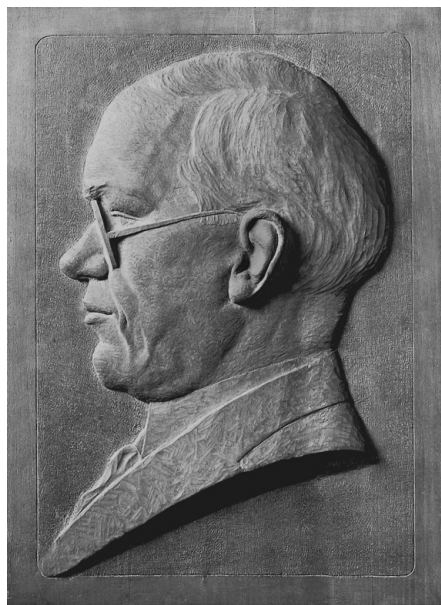
Kat. Nr. 166. Vyro portretas (sukūrimo metai nežinomi, reljefas, metalas, 29,5 × 21, ZN, ZK 85). Tikėtina, kad tai Lietuvos savanorio, diplomato, politiko **Povilo Žadeikio** (1887–1957) bareljefas. Su J. Zikaru jiedu buvo gana artimai pažįstami ir XX a. 3–4 deš., kai P. Žadeikis JAV dirbo Lietuvos konsulu, susirašinėjo įvairiais reikalais. Iš P. Žadeikio laiškų aišku, kad 1935 m. rudenį diplomataž Vašingtone pasiekė gipsinis jo atvaizdas ir pastarojo bronzinis liejinys, pasiūsti,

47 J. Zikaro memorialinio muziejaus vadovės Rasos Jonės Ruibienės laiškas S. Smilingytei-Žeimienei, 2019 02 06.

kaip prašyta, J. Zikaro⁴⁸. Reikia manyti, kad už šį bareljefą P. Žadeikis 1932 m. siuntė skulptoriui čekį⁴⁹ ir kad tas pats diplomato (gipsinis?) portretas 1933 m. eksponuotas Lietuvos dailininkų draugijos parodoje⁵⁰. Kita vertus, archyvinėje S. Budrio medžiagoje – J. Zikaro kūrinių kartotekoje – minimi du portretiniai P. Žadeikio bareljefai: vienas datuotas 1923 m. su klaustuku, tokių pat matmenų ir medžiagos kaip Kat. Nr. 166, kitas – panašių matmenų (30 × 21), nedatuotas, saugomas J. Zikaro namuose (muziejuje). Tačiau jis gipsinis ir dešiniajame šone turėjęs užrašą „P. Žadeikis“⁵¹.

Kat. Nr. 167. Vyro su akiniais portretas (sukūrimo metai nežinomi, reljefas, medis, 41,3 × 30,4, ZN, ZK 86). Numanu, kad knygos rengėjos, identifikuodamos asmenį, svarstė Vytauto Bičiūno, Adomo Galdiko ir Petro Klimo kandidatūras. Visgi pagal fizinį panašumą tai turėtų būti Lietuvos nepriklausomybės akto signataro, užsienio reikalų ministro, diplomato, publicisto **Petro Klimo** (1891–1969) bareljefas (6 pav.), sukurtas ne vėliau 1931 m., nes tais metais yra paminėtas spaudoje⁵².

Į leidinio *Juozas Zikaras* Katalogą neįtrauktas advokato Jaunias Gumbio nuosavybėje esantis **Vyro portretas** (medalionas (Ø 51), bronza, 1922 m., su signatūra: „J. Zikaras / 1922“)⁵³. Drįsčiau tvirtinti, kad tai – istoriko, buv. švietimo ministro profesoriaus **Jono Yčo** (1880–1931) atvaizdas (7 pav.)⁵⁴. Su švietimo specialistu J. Yču J. Zikaras susibičiuliavo Panevėžyje: pirmasis nuo 1920 m. birželio mėn. buvo paskirtas vadovauti merginų

6 pav. J. Zikaras. Petras Klimas, iki 1930. NČDM. ZK-86

7 pav. J. Zikaras. Jonas Yčas, 1922. Jaunias Gumbio nuosavybė

48 P. Žadeikio laiškas J. Zikarui, Vašingtonas, 1935 09 21. NČDM. ZA-580.

49 P. Žadeikio laiškas J. Zikarui, 1932 09 07. NČDM. ZA-578.

50 Lietuvos dailininkų draugijos dailės parodos katalogas 1933, 15: 293.

51 LLMA. F. 189. Ap. 1. B. 3: 49, 161.

52 Parodose pasidairius 1931: 4.

53 Kūrinio nuotrauka ir duomenys publikuoti svetainėje: <http://www.lietuvosmenas.lt/artwork/378>.

54 Dėkoju J. Gumbiui už suteiktą galimybę publikuoti nuotrauką.

ir vaikinių gimnazijoms, o antrasis jose dirbo dailės mokytoju. Leisdamas atsitverti gimnazijos sporto salėje plotelį dirbtuvei, J. Yčas suteikė J. Zikarui tuomet labai reikalingas sąlygas kūrybai. Jų ryšiai nebuvo vien direktoriaus ir jam pavaldaus mokytojo, bičiuliautasi šeimomis. J. Yčo bareljefas pildo Panevėžyje J. Zikaro sukurtų portretinių atvaizdų galeriją.

Dar dėl skulptūrų sukūrimo datų ir pavadinimų. Yra J. Zikaro kūrinių, kurių neteisingas ar keliantis abejonių datavimas įsitvirtino istoriografijoje. Čia vėl pasitelkiama leidinio *Juozas Zikaras* Katalogo kūrinių numeracija, pavadinimai, tačiau chronologija dėliojama pagal patikslintus ar numanomus sukūrimo metus. Nors kūrinių pavadinimų korektūra šikart atlikta tik būtinu atveju, ateityje jie turėtų būti koreguojami. Tarkime, tiek dėl asmenų identifikacijos (pvz., Kat. Nr. 47 – J. Bielinio portretas), tiek dėl bendrosios kultūros kataloge reikėtų nurodyti portretuotųjų vardus (pvz., Kat. Nr. 150 (Bronė), Nr. 160 (Izidorius), Nr. 168 (Stasys), Nr. 169–170 (Emilija), sunorminti jų rašybą (Kat. Nr. 55 – ne Pelicijonas, o Felicijonas) ir kita.

8 pav. J. Zikaras. Lietuvos laisvė, apie 1920. Atvirukas. NČDM. ZA-386

1920 m. ar iki 1920 m.

Kat. Nr. 151. *Laisvė*. Rašoma, kad šio privačioje nuosavybėje esančio bronzos bareljefo sukūrimo data nežinoma. Kūrinių derėtų vadinti *Lietuvos laisvė*, mat tokiu pavadinimu jis, tik gipsinis, eksponuotas 1920 m. apžvalginėje lietuvių meno parodoje⁵⁵, vadinamas J. A. Kunkio knygyno Klaipėdoje 1923 m. išleistame atviruke – bareljefo reprodukcijoje (8 pav.) ir publikuotos kūrinio nuotraukos antraštėje (J. Zikaras. Lietuvos Laisvė. *Milda*. 1924. Nr. 1: 3).

1923 m.

Kat. Nr. 44, 44.1. *Sapnas*. Klaidingai (kaip ir leidinio *Juozas Zikaras* p. 100) nurodoma sukūrimo data – 1926 metai.

55 *Lietuvių meno apžvalgos paroda 1920*, 16: 539.

Regis, ta klaida perimta iš LDM pateikto šios skulptūros (LDM S 1827) metrikos aprašo⁵⁶. Pačiame knygos *Juozas Zikaras* tekste (p. 33, 45) ir daugybėje kitų publikacijų apie J. Zikaro kūrybą datuojama 1923 metais. Būtent tais metais šis biustas reprodukuotas spaudoje (*Gairės*. 1923. Nr. 3, pav. tarp p. 154 ir 155).

1925 m.

Kat. Nr. 42. *M. Grigonio portretas*. Neteisingi, 1926-ieji, Mato Grigonio biusto sukūrimo metai kone visuotinai įsitvirtino 1960 m. pasirodžius S. Budrio knygai apie J. Zikarą. Tame leidinyje 1926 m. data yra prie kūrinio reprodukcijos (p. 49), kūrinių sąrašė (p. 140) ir iliustracijų sąrašė (p. 77, il. 43), kur pateikiama nuotraukos, užfiksavusios J. Zikarui dirbtuvėje pozuojantį M. Grigonį ir beveik baigtą jo biustą, metrika⁵⁷. M. Grigonis S. Budriui suteikė nemažai duomenų apie savo buvusį bendradarbį, bičiulį, krikštasūnio Teisučio tėvą J. Zikarą. Gavęs iš autoriaus knygą apie skulptorius, 1960 m. kovo 12 d. laišku dėkojo už ją ir kartu taisė klaidą: „Mano biustą Zikaras lipdė 1925 m. pavasarį (ne 1926 m., kaip tekste), po dvejų metų jis tą biustą nubronzino ir man dovanavo.“⁵⁸ Kad žymus pedagogas, rašytojas neklydo datuodamas savo skulptūrinį atvaizdą, liudija ir jau minėta nuotrauka, 1925 m. publikuota spaudoje (Juozo Zikaro dirbtuvė Panevėžyje. *Krivulė*. 1925. Nr. 18: 315). Be to, išlikęs 1927 m. rugpjūčio 11 d. M. Grigonio atvirlaiškis J. Zikarui, patvirtinantis biusto gavimo faktą – tuomet iš viešnagės pas Zikarus į Rozalimą „gyvasai Grigonis gipsinį Grigonį parsivežė sveiką ir apgyvendino svečių kambario kertėje“⁵⁹.

Kat. Nr. 55 ir Nr. 56. *Vyskupas Gasparas Pelicijonas Cirtautas. 1910–1918 ir Vyskupas Mečislovas Leonardas Paliulionis. 1883–1908*. Minėtoje 1925 m. fotografijoje, kur J. Zikarui pozuoja M. Grigonis, puikiai matyti ant molberto padėta memorialinė vyskupo M. Paliulionio lenta, tik dar be užrašo. O kataloge, kaip ir įprasta istoriografijoje, visi keturi Kauno arkikatedroje bazilikoje saugomi vyskupų skulptūriniai atvaizdai (dar Kat. Nr. 53 ir Nr. 54), datuojami 1927 metais. Tačiau šios bareljefų poros nėra kurtos sykiu (gal kartu nulietos iš bronzos arba vienu metu pakabintos šventovėje?): skiriasi jų stilistika, forma, paskirtis ir greičiausiai užsakovai. Pirmojo – Merkelio Giedraičio (Kat. Nr. 53) ir paskutiniojo – Pranciškaus Karevičiaus (Kat. Nr. 54) Žemaičių vyskupo medalionai

⁵⁶ Prieiga per internetą: https://www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/20000001602800?s_id=t-BaUi7JRbajTrb23&s_ind=140&valuable_type=EKSPONATAS

⁵⁷ Šią nuotrauką, saugomą Lietuvos literatūros ir meno archyve (*LLMA*. F. 377. Ap. 1. B. 23: 1) pagal S. Budrio knygą datavo ir archyvinį J. Zikaro fondą tvarkiusi archyvarė Janina Žiemytė. Tad keliaudama iš leidinio į leidinį (taip pat *Juozas Zikaras* 2009: 31) minėta nuotrauka žymėta 1926-ųjų data, išimtis – Jolitos Mulevičiūtės monografija *Modernizmo link: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940* (2001), kur p. 89 nurodyti 1925 metai.

⁵⁸ *LLMA*. F. 189. Ap. 1. B. 252: 7v.

⁵⁹ *NČDM*. ZA-588.

Katalikų veikimo centro iš tikrųjų skulptoriui užsakyti 1927 metais. Įkūrus Lietuvos bažnytinę provinciją ir nebelikus Žemaičių vyskupijos, tais medalionais kaip atminimo ženklais stengiasi įprasminėti jos šlovingą istoriją. Dviejų priešpaskutinių Žemaičių vyskupų – M. L. Paliulionio ir G. F. Cirtauto – atvaizdai labiau primintų sepulkralinius kūrinius, juose pavaizduotos lauro šakos būdingos tokio tipo (nors ne vien) dailininko bareljefams. Tad pastarųjų vyskupų bareljefų datavimas, kol neatsiras tikslių duomenų, turėtų būti ankstinamas – [1925 m.].

1927 m. ar iki 1927 m.

Kat. Nr. 168. *Šilingo portretas* (sukūrimo metai neišaiškinti). Nors J. Zikaras kai kurių asmenų (pvz., Jono Basanavičiaus, Petro Vaičiūno, Vaižganto, Konstantino Šakenio ir kt.) yra sukūręs po keletą skulptūrinių atvaizdų, kol kas žinomas tik šis vienintelis Stasio Šilingo bareljefas. Tad yra pagrindo manyti, kad būtent jo nuliedinimu iš bronzos 1927 m. kovo mėn. Berlyne rūpinosi J. Zikaro bičiulis Petras Rimša⁶⁰.

9 pav. J. Zikaras. Epitafija arkivyskupui Jurgiui Matulaičiui, iki 1932. NČDM. ZA-326

1928–1932 m.

Kat. Nr. 106. *Palaimintojo arkivyskupo Jurgio Matulaičio epitafija*. Visuotinai įsigalėjo nuomonė, kad Marijampolės Šv. Arkanangelo Mykolo bažnyčioje (dabar – mažojoje bazilikoje) šis menine prasme lig šiol vienas brandžiausių palaimintojo atvaizdų atsirado 1934 m. – tais metais iškilmingai iš Kauno arkikatedros į Marijampolę buvo perkelti arkivyskupo Jurgio, mirusio 1927 m., palaikai. Tačiau marijonai, rūpindamiesi J. Matulaičio pagerbimu ir jo beatifikacija, epitafiją J. Zikarui užsakė kur kas anksčiau. 1932 m. pradžioje, minint penktąsias šventojo vyro mirties metines, šis arkivyskupo bareljefas jau buvo Marijampolės šventovėje. Tik, kaip matyti *Šaltinyje* publikuotoje nuotraukoje⁶¹, dar be memorialinio užrašo (panaši nuotrauka – 9 pav.). O žinutė, kad skulptorius dirba arkivyskupui „mauzoliejinį paminklą“ spaudoje pasirodė 1928-aisiais⁶²...

60 P. Rimšos atvirilaiškis J. Zikarui. Berlynas, 1927 03 15. NČDM. ZA-559.

61 Arkivyskupo J. Matulevičiaus bareljefas 1932. 5: 68.

62 Skulptorius J. Zikaras... 1928. 21: 12.

Pabaigai

Šis straipsnis – tai tik J. Zikaro kūrybinės biografijos remarkos ir jos anaip tol nėra baigtinės: po skulptūras tik šiek tiek pasidairyta, o kitos kūrybos rūšys iš viso liko neaptartos. Keletas naujų atribucijų, kūrinių datų leidžia sakyti: reikia atidesnio žvilgsnio skulptoriaus meniniam palikimui, reikia tikrinti faktus, virtusius aksiomomis. Ištyrinėta kūrinių migracija ir jų savininkų kaita parodytų dailės sklaidos ir kultūrinės komunikacijos ypatumus. Dailininko kūrinių katalogas dar turėtų gerokai pasipildyti tiek išlikusiais (tarkime, rašytojo Jono Marcinkevičiaus (1900–1953) žmonos Marijos Virakaitės-Marcinkevičienės portetiniu atvaizdu (MLLM, IK 6335, IK 6334) ar Zikaro memorialiniame muziejuje saugomu nemažu Kristupo Gaugroko bareljefu ir kt.) kūriniais, tiek kūriniais, kurie laikomi prarastais (pvz., Sofijos Smetonienės portretinis bareljefas) (10 pav.). Būtina įtraukti skulptūrų replikas ir atverti kūrybinį J. Zikaro palikimą, patekusį į užsienį, ypač esantį JAV. Turime pareigą ir teisę pažinti lietuvių dailės klasiko kūrybos visumą.

10 pav. J. Zikaras. Sofija Smetonienė, apie 1930. NČDM. ZA-331

Gauta 2019 03 13
Priimta 2019 03 19

Šaltiniai ir literatūra

1. *LCVA*. F. 391. Ap. 2. B. 1016.
2. *LCVA*. F. 561. Ap. 2. B. 1634.
3. *LCVA*. F. 923. Ap. 1. B. 348.
4. *LCVA*. F. 923. Ap. 1. B. 563.
5. *LCVA*. F. 930. Ap. 2. R. B. 105.
6. *LCVA*. P-20230.
7. *LLMA*. F. 33. Ap. 6. B. 155.
8. *LLMA*. F. 189. Ap. 1. B. 2.
9. *LLMA*. F. 189. Ap. 1. B. 3.
10. *LLMA*. F. 189. Ap. 1. B. 252.
11. *LLMA*. F. 377. Ap. 1. B. 23.
12. *LLMA*. F. 377. Ap. 1. B. 35.

13. NČDM. ZA-318.
14. NČDM. ZA-326.
15. NČDM. ZA-329.
16. NČDM. ZA-331.
17. NČDM. ZA-386.
18. NČDM. ZA-559.
19. NČDM. ZA-578.
20. NČDM. ZA-580.
21. NČDM. ZA-588.
22. NČDM. ZA-619.
23. *10 kovos metų: 1925–1926*. [Kaunas]: Draugijos kovai su tuberkulioze Panevėžio skyriaus leidinys, 1935.
24. Andrijauskas, A. *Adomas Galdikas*: lyrinės abstrakcijos erdvių link. [Knygos vizualinės dalies sudarytoja S. Makselienė]. Vilnius: Meno rinkos agentūra, 2014.
25. *Antanas Žmuidzinavičius*. Sud. J. Rimkutė. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2016.
26. Arkivykupo J. Matulevičiaus bareljefas. *Šaltinis*. 1932. 5: 68.
27. Bičiūnas, V. Juozo Zikaro kūryba. *Krivulė*. 1925. 18: 316.
28. Budrys, S. *Juozas Zikaras 1884–1944*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960.
29. Chronika. *7 meno dienos*, 1927. 6: 11.
30. Chronika. *7 meno dienos*. 1928. 24: 10.
31. *Dailin. J. Mackevičiaus ir skulptor. J. Zikaro paveikslų ir skulptūros paroda*. [Katalogas]. 1928 m. spalio mėn., Kaunas Biržos salėje.
32. *Dailininkų A. Zmuidzinavičiaus ir J. Zikaro kūrinių paroda: Panevėžys, 1927 m. balandžio mėn.* Panevėžys [s. n.], 1927.
33. Grigonis, M. *Raštai*. Sud. M. Grigonis (sūnus). Vilnius: Arx Baltica, 2008.
34. J. Zikaras. Sapnas. *Gairės*. 1923. 3: 154–155.
35. J. Zikaras. Lietuvos Laisvė. *Milda*. 1924. 1: 3.
36. J. Zikaro „Nirvana“. *Šviesos keliai*. 1931. 2: 136.
37. Jakštas, A. Lietuvių meno apžvalgos paroda. *Draugija*. 1920. 9–10.
38. Janušaitis, J. Širdis plakanti vien tik Lietuvai. *Draugas*. 1973. 139: 7.
39. *Juozas Zikaras*. [Albumas, autorės ir sudarytojos M. Banytė, V. Laukaitienė]. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2009.
40. Juozo Zikaro dirbtuvė Panevėžyje. *Krivulė*. 1925. 18: 315.
41. *Juozo Zikaro muziejus*: ekspozicijos vadovas. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2001.
42. Kaip kriminalinės policijos valdininkai sutiko savo viršininką. *Lietuvos aidas*. 1930. 288: 6.
43. Kun. J. Lindės-Dobilo... *Rygos balsas*. 1930. 23: 3.
44. *Lietuvių meno apžvalginė paroda*. Kaunas: Vytauto Didžiojo muziejaus rūmai, 1935.
45. *Lietuvių meno apžvalgos paroda*. [Katalogas]. Kaunas, 1920.
46. *Lietuvos dailininkų draugijos dailės parodos katalogas*. Kaunas, 1933.
47. *Neišaugotas Juozo Zikaro namas Panevėžyje*: dokumentų rinkinys. [Sudarytojas ir tekstų autorius L. Kaziukonis]. Panevėžys: Panevėžio apskrities archyvas, 2016.
48. Panernackis, Z. Panevėžys. *Viltis*. 1912. 111: 3.
49. Parodose pasidairius. *Lietuvos žinios*. 1931. 46: 4.
50. *Petro Rimšos kūrinių kolekcija Edmundo Armoškos rinkiniuose*. Sudarytojas ir teksto autorius V. Ruzas. Vilnius: Daigai, 2005.
51. Pulkinkas Rusteika, kriminalinės policijos direktorius. *Žinių ir literatūros aruodas*. 1930. 17: 5.
52. Pusvalandis skulpt. Zikaro atelje. *Lietuvos aidas*. 1930. 290: 3.
53. Savickienė, A.; Savickis, P. *Laisvės paminklo kūrėjas*: Juozo Zikaro (1881–1944) 110-osioms gimimo metinėms. Panevėžys: Verslas, 1991.
54. Skulptorius J. Zikaras... *7 meno dienos*. 1928. 21: 12.
55. Skulptorius J. Zikaras. *Lietuvis*. 1927. 258: 3.
56. Skulptorius Zikaras. *Lietuvis*. 1927. 267: 3.

57. Šlapelis, I. Iš J. Mackevičiaus ir J. Zikaro parodos. *Meno kultūra*. 1928. 1: 19.
58. Tumas, J. Juozas Zikaras – dailininkas. *Lietuvių balsas*. 1916. Nr. 88–90. Iš: Vaižgantas. *Raštai*. T. 20: *Kritika, 1915–1922*. [Parengė V. Vanagas]. Vilnius: LLTI, 2009: 40–53.
59. Vakarų taisytojams labai svarbu! „*Dieve, padėk!*“ *Kalendorius 1913 metams*. [Kaunas: Lietuvos katalikų blaivybės d-ja], 1913, 2 viršelis.

Skirmantė Smilingytė-Žeimienė

Juozas Zikaras: remarks

Summary

After celebration of the 100th anniversary of the Republic of Lithuania and turning back to the field of reflection of Lithuanian art, one can enjoy mature publications by art historians and the exposure of various stages and aspects of art life. However, one gap is noticeable: the creative heritage of individual artists is too little publicised and investigated. The article aims to activate the scientific dialogue on the prospects of research into activities of sculptor Juozas Zikaras (1881–1944), the Lithuanian art “signatory” and the main creator of visual-artistic signs of the young Lithuanian State. This is why the fragments of his biography so far unknown are raised. For example, in the summer of 1912, J. Zikaras created decorations for the performance “Duke of Pilėnai”; in 1923, he was ill for a long time and visited Italy; and in 1940, when he was nearly sixty, he entered the Riflemen’s Union witnessing the impending threat of the Soviet Union to his country. Most importantly, remarks are presented about the most notable catalogue about artist Juozas Zikaras up to the present time (prepared in 2009 by the National M. K. Čiurlionis Museum as the main custodian of his creations, authors Miglė Banytė and Vaiva Laukaitienė). The list of sculptural works is completed, and the attributes, dates and history of some works are updated. An attempt is made to identify prominent individuals of the pre-war era in the sculptural portraits created by J. Zikaras: undoubtedly – Colonel Stepas Rusteika, supposedly – Jonas Bielinis, Jonas Yčas, Povilas Žadeikis or Petras Klimas. After all, an extensive gallery of sculptural images is not just a series of realised artistic orders but also an ideological expression of the sculptor’s position – the society should know and recognise its characters. The newly attributed works and the revised dates established in the historiography allow us to say: we need a closer look at the artistic inheritance of the sculptor and to check the facts that became axioms. A more in-depth study of J. Zikaras’ creation and the spreading of art image and cultural relations during the past century in general would benefit from the summary of data about the circulation of author’s works, replicas and the change of owners of his works. On the other hand, in order to open the artistic creation as a whole, it is necessary to supplement the catalogue of his works with the surviving ones (there are sculptures in Lithuania that are not included in the catalogue, and the situation with works that are taken abroad is not known at all) as well as works considered lost.

KEYWORDS: Juozas Zikaras, Lithuanian art, sculpture, attribution

